
manente zielszorg in het leger. Wel verzorgden de kerken aparte diensten en er waren militaire tehuizen en verenigingen die, vooral aan officieren, vrijetijdsbesteding en bescherming tegen ‘zedelijke gevaar’ boden.¹³

Vanaf 1904, wanneer een christelijke officiersvereniging de minister verzoekt om de aanstelling van een vaste legerpredikant, begint de bal te rollen.¹⁴ Tot dan toe was er, zeker sinds de scheiding van kerk en staat in 1848, een lauwe houding tussen staat, leger en kerk. Dit veranderde tegen het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. De dreiging in Europa noopte overheid en leger mannen te motiveren voor de dienst: ‘je werd er ook een betere burger van’.¹⁵ Hier kwamen de kerken in beeld. Op 9 april 1913 werd met het oog op de dreigende mobilisatie een Koninklijk Besluit uitgevaardigd waarin de benoeming van rooms-katholieke aalmoezeniers en protestantse veldpredikers mogelijk werd gemaakt.¹⁶ Het woord veldprediker stamde uit de tijd van de Republiek en kwam ook in Zwitserland, Zuid-Afrika en Indië voor.

Het Koninklijk Besluit van 1913 werd op 1 augustus 1914 ten tijde van de mobilisatie in verband met de Eerste Wereldoorlog geactualiseerd. In eerste instantie werd toen één op de drie mannen tussen 17 en 40 jaar gemobiliseerd, totaal 200.000 man. Dezen werden niet in kazernes geplaatst maar ‘te velde’, in de grensgebieden.¹⁷

Het land was formeel niet in oorlog, maar de angst onder de mensen was enorm, met vervreemding en verlammende paniek als gevolg.¹⁸ Hamsteren, ontwricht bedrijfsleven en werkloosheid deden de kerken snel vollopen en er werd gepreekt en geluisterd met een diepe ernst; er zou volop geëvangeliiseerd gaan worden en opgeroepen tot bekering.¹⁹ Pessimisme, ‘donkere dagen’ en ‘sombere schaduwen’ vierden hoogtij.²⁰ Daar kwam nog bij dat door de mobilisatie families ontwricht zouden worden; de opgeroepen mannen, vaders en zonen, zouden langdurig van hun gezinnen gescheiden worden; er werd gevreesd voor ‘een verwildering in het volksleven’.²¹

De situatie van *total mobilization* waarin alle aspecten in de samenleving die dienstbaar zijn aan de militaire mobilisatie, zoals politiek, industrie, wetenschap, maar ook cultuur, media en kerken, veroorzaakte een nauwere vervlechting van al die onderdelen. Maar structuur was nog afwezig. Het (niet geheel geslaagde) experiment uit 1910 waarin één vlootpredikant werd benoemd, bewees dat er wél behoefte was aan geestelijke verzorging, maar dat de onduidelijkheid over hiërarchische verhoudingen en rapportages de institutionalisering belemmerden.²²

De Nederlandse Hervormde Kerk koesterde al langere tijd een verlangen naar een rol in de publieke samenleving; het genoemde

¹³ Claus, *Variis modis*, 18.

¹⁴ *Idem*, 19.

¹⁵ George Harinck, ‘Via veldprediker naar legerpredikant. De protestantse kerken en de wederzijdse doordringing van kerk en leger’, in: E. Koops en H. van der Linden (red.), *De kogel door de kerk* (Soest 1914) 108.

¹⁶ Harinck, *Via veldprediker naar legerpredikant*, 108.

¹⁷ *Idem*, 115.

¹⁸ E. Koops, ‘Ervaringen en reflecties van voorgangers’, in: Koops en Van der Linden, *De kogel door de kerk*, 63.

¹⁹ *Idem*, 65.

²⁰ *Idem*, 73.

²¹ *Idem*, 80.

²² Harinck, *Via veldprediker naar legerpredikant*, 111.